

RESSENYES

Monarquia i liberalisme a l'Espanya isabelina

Fèlix Villagrasa

HISTORIADOR

Isabel BURDIEL, *Isabel II. No se puede reinar inocentemente*, Madrid, Espasa-Calpe, 2004.

Podem acceptar com a bones les ocasions que les efemèrides brinden per presentar llibres sobre fets i personatges: l'allau més o menys intensa de publicacions sobre una guerra, un armistici, un governant o un artista sempre permet espigolar algun treball que tingui rigor o que faci alguna aportació original. Aquest va ser el cas del centenari de la mort de la controvertida reina Isabel II, esdevinguda l'any 1904 quan ja feia trenta-sis anys que havia perdut el ceptre reial i era el seu nét qui seia al tron espanyol. D'entre els articles i estudis monogràfics publicats el passat 2004 el que mereix més atenció per part dels historiadors és el de la professora de la Universitat de València Isabel Maura Burdiel Bueno per la senzilla raó que el seu treball aporta un important contingent de documentació inèdita molt útil no solament per conèixer millor el perfil del personatge biografat, sinó el context polític i social en què es desenvolupà la seva acció.

L'autora no centra tant l'atenció en el desenvolupament personal i polític de la prematura reina, sinó en l'entorn cortesà que mantingué les regnes del poder durant la seva minoritat, i també després de ser coronada. La reina mare, Maria Cristina —darrera de les esposes de Ferran VII i única que li donà descendència— esdevé en molts episodis de la narració la figura principal que

mou els ressorts del poder directament, com a regent, o indirectament, com a tutora de la seva filla. La intenció és fer un relat on transcendeixin les repercussions polítiques dels actes privats i no la novel·la pujada de to que podria donar el personatge principal pels seus nombrosos amants i conducta immoral (des del punt de vista catòlic), cosa que fou utilitzada més pels seus enemics de la dreta moderada i carlins que no pas per progressistes i demòcrates mantinguts fora de les esferes del poder amb obstinació.

L'accés als papers de l'Archivo General de Palacio li permet clarificar qui era qui en els cercles —*camarillas*— del poder en cada moment: els progressistes d'Espartero, els moderats de Donoso Cortés, els moderats més propers al carlisme situats a l'entorn del rei consort Francisco de Asís i altres. Aquests personatges i les seves maniobres són presentats pulcrament a través dels documents amb una sincronia magistral que dona una idea clara del funcionament del poder monàrquic, amb una presentació gairebé cinematogràfica dels moments àlgids en què aquest poder tremola i és posat al caire de l'abisme pels processos revolucionaris de 1835, 1837, 1840, 1841 i 1854. Falta, però, la perspectiva des d'altres angles: el popular, el parlamentari, el d'aquells qui empenyien la revolució contra la corona, però és dispensable l'omissió si hom considera que el treball segueix una línia que s'hauria allargat i distorsionat massa perquè el que es pretenia era analitzar el conjunt des de les finestres de palau.

Un altre avís que cal donar als potencials lectors d'aquesta obra és la cronologia. Val a dir que no inclou tot el regnat d'Isabel II i que no s'inicia pas amb ell. Com hem dit, inclou la regència de Maria Cristina —des de la mort del rei Ferran— i la d'Espartero. Així tracta el reagrupament liberal a l'entorn de la filla del rei, les tensions entre les diferents faccions liberals i el «festeig» de la regent amb els seus parents carlins per tal d'aconseguir posar fi a la guerra... i eliminar les limitacions que els progressistes posaven a la seva sobirania. En l'altre extrem de la cronologia, l'obra es clou amb el jurament de la jove reina de les Corts constituents de 1854. Enlloc del treball justifica l'autora la parcialitat de l'obra. Tot sembla indicar que l'autora pot donar aviat la conclusió d'aquest estudi biogràfic abraçant, si més no, el període que va des del Bienni Progressista fins a l'inici del Sexenni per tancar els anys en què el personatge té un paper de primeríssim ordre en la política espanyola.

Explicat de manera impecable el funcionament dels mecanismes del poder dins la cort, les intrigues de les diferents faccions, els diferents col·lapses revolucionaris que pateix la monarquia apareixen com a conseqüència de la poca capacitat, tant de la reina com de la regent, per acceptar els canvis dels nous temps. El poder com a patrimoni, en una lectura absolutista de la monarquia, era encara un principi massa arrelat dins la cort dels borbons espanyols com per estimular un parlamentarisme fluid. El recurs a la força per totes bandes situa l'exèrcit en primer pla polític i asfixia el desenvolupament del liberalisme, cosa que portarà com a conseqüència directa la tensió revolucionària de tots aquells que es veuen sistemàticament apartats del poder per la reacció monarquicomoderada.

Les relacions personals, les íntimes, tan presents al llarg del regnat d'Isabel II no mereixen capítol a part en el llibre: són una constant que apareix al llarg de tot el seu mandat, a partir del seu matrimoni malaurat, i influeixen directament en algunes accions de govern. Des de la fal·lera per Serrano, el *general bonito*, fins als Arana, Puigmoltó, Marfori, el marquès de Bedmar, etc., els adulteris de la reina van ser utilitzats per aquells a qui interessava canalitzar l'opinió contra la reina per tal d'obtenir el poder o desacreditar el sistema. Isabel va encarar-se al seu govern l'any 1847 per tal d'evitar que aquest allunyés Serrano de la cort i lliurà el poder a la facció dels moderats anomenada «puritans» per tal de seguir gaudint dels favors del militar, cosa que tenia escandalitzada l'opinió pública més conservadora i catòlica. Mentrestant, aquests aspectes de la vida de la reina eren celebrats pel poble, que la veia com a «castissa» i propera.

Tanmateix, el que no aprovava el poble, ni els progressistes, ni els republicans, era aquest exercici capriciós i arbitrari del poder. Una societat en plena transformació demanava un sistema més just del repartiment de les riqueses que generava la industrialització, una llibertat més gran per poder exercir influència política, una igualtat que no quedés inactiva en la lletra morta d'una constitució que no es complia. Però a la cort espanyola li faltava costum en l'exercici d'aquests conceptes, que eren tinguts com a sinònims de revolució. Les Corts Generals servien poc més que de llotja de negocis i tribuna de discursos ampul·losos i buits. Progressistes i republicans eren minoritzats pel sufragi i ignorats per les majories moderades arrogants. A la cort d'Isabel II, malgrat la Guerra dels Set Anys,

hi tenien millor entrada els carlins que no pas els liberals honestos. Constitucions i estatuts eren vistos com a eines de la revolució que minaven el poder reial. I això era inconcebible. La política reial sempre seria, doncs, la de formar sistemes i governs que no actuessin contra els interessos ni contra la capacitat d'intervenció reial. Les conseqüències, com ja hem dit, les patí Isabel reiteradament fins al seu destronament el 1868.

Tornarem a repetir que el treball d'arxiu de Burdiel ha estat ingent i molt enriquidor. A part dels papers de Palau, ha comptat amb els de l'Archivo Histórico Nacional, els de la Real Academia de la Historia, els de l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores i altres que li han permès completar la correspondència de Maria Cristina i del seu espòs secret Fernando Muñoz. Aquests arxius són els del Ministère des Affaires Étrangères de París, els de la Préfecture de Police, també de la capital francesa, els del Public Record de Londres i l'Archivo Segreto Vaticano de Roma. A tot això cal afegir la bibliografia existent sobre el període i el personatge, i també l'hemerografia que, en comparació, li ha aportat menys material que els arxius, si tenim en compte les citacions dins del text. Si bé sempre és celebrat poder obtenir dades directes, procedents de cartes personals i informes, en un treball històric, sovint també l'historiador es deixa portar pel plaer de la troballa i no analitza, no contrasta prou les dades i centra el seu treball en uns testimonis que poden donar una visió esbiaixada de l'objecte estudiat. Malgrat que es pugui contrastar amb altres visions, això no sempre passa i tendim a acceptar com a bo allò que recullen els papers antics. Aquest risc és encara més gran quan les fonts procedeixen de persones implicades íntimament en els esdeveniments. Aleshores cal un distanciament i una reflexió a l'entorn de les dades que no sempre es veu clarament en el treball present. El conjunt general queda de vegades desdibuixat pel frenesí dels testimonis directes. A part, en alguna ocasió hem lamentat la falta de més notes a peu de pàgina que ens recordin la procedència de les cites.

Ens trobem en un moment de redignificació dels treballs biogràfics, i això ha de ser motiu de satisfacció per a aquells que mai no n'han renegat. Però correm el perill de deixar-nos portar per la feina fàcil: la de l'estudi exclusiu dels grans personatges, aquells que han estat objecte d'abundants treballs previs i que han generat prou documentació a l'abast en els arxius

oficials. Un altre risc és el de deixar-nos endur per la fascinació dels personatges. En ambdós casos les aportacions qualitatives als anals de la història són escasses perquè els materials ja són prou abundants. El repte és fer el contrast entre el poder i els seus súbdits. La troballa és aplegar materials dispersos per fer la història dels grups i personatges que no han tingut ningú que els l'escrigui.